

PAPRASTOJO KALBOS BENDRUOMENĖS NARIO NARATYVAS:

kur ir kodėl (su)kuriamas vietos tarmiškumas

Daiva Aliūkaitė ir Danguolė Mikulėnienė

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Kauno fakultetas

Vilniaus universitetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

El. p.: daiva.aliukaite@knf.vu.lt; danguole.mikuleniene@knf.vu.lt

Šiuolaikinis tarmėtyros diskursas yra kelianaris: čia susisluoksniuoja skirtingos teorinės nuostatos dėl regioninio kalbos variantiškumo ir įtraukiamos įvairios metodologijos kalbos duomenims kaupti ir apdoroti. Nevienalytis jis dar ir todėl, kad gali skirtis šio – tarmėtyrinio – diskurso kūrėjas. Nors tarmėtyroje pirmiausia susiduriama su mokslininko kuriamu diskursu, tačiau pamatas jam plėtoti gali būti arba pirminė kalbinė medžiaga ir visa kita tyrėjo sukaupiama kontekstinė informacija, papildanti tą medžiagą, arba vadinamojo paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas apie kalbą.

Kitaip tariant, ši skirtis tarmėtyroje vertintina kaip vadinamųjų *emic* ir *etic* perspektyvų skirtis (žr. Cramer 2018, 62–79), arba tiriamojo objekto vertinimas *iš vidaus* ir *iš šalies (išorės)* (plg. Iannàccaro, Dell’Aquila 2001, 265–280)¹.

Įvadas

Perceptyvioji dialektologija (angl. *perceptual dialectology*) (daugiau žr. Preston 1982, 5–49; 2018, 177–203; Montgomery, Beal 2011, 121–148; taip pat Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 31–49) yra viena iš tų kalbos tyrimų paradigimų, kurios analitinio, interpretacinio ir vertinamojo diskurso pamatas yra paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas – jo paties (ar kitų) vartojamų kodų ar apskritai kalbinės aplinkos pažinimas, percepcija ir vertinimas, o tai ir suponuoja *emic* perspektyvą. Kaip yra apibendrinę šiuolaikinės perceptyviosios dialektologijos atstovai Chrisas Montgomeris ir Joana Beal, ši paradigma yra į kalbėtoją orientuota paradigma (angl. ‘*speaker-focused paradigm*’) (Montgomer, Beal 2011, 121).

Šiame straipsnyje svarstoma, kaip ir kokios paprastojo bendruomenės nario kalbos (ir kalbos variantų) sampratos, vaizdiniai ar žinios apie kalbą (ir jos variantus) įtrauktinos į tyrėjo diskursą. Bandoma įvertinti šių duomenų įtraukimo į tarmėtyros diskursą prasmingumą ir tikslingumą. Aiškinamasi, ar paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas yra savarankiškas, ar vis dėlto jis priklauso nuo tyrėjo požiūrio. Kitaip tariant, analizuojama, ar visais atvejais paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas yra *iš vidaus*, ar vis dėlto jis yra susijęs ir kaip nors veikiamas

¹ *Emic* ir *etic*, arba objektyviosios ir subjektyviosios, perspektyvos skirtį 1954 m. suformulavo Kennethas Pike’as (plg. Headland 1990, 15).

naratyvų iš išorės. Pripažintina, kad minimi klausimai yra gana platūs, taigi straipsnyje plėtojamas įžvalgas pasirinkta suvaržyti kiek tikslesne užduotimi. O apibendrinamąsias įžvalgas formuluoti indukciniu principu – per atvejų tyrimą.

Iš *etic* perspektyvos tarmiškumas tapatintinas mažiausiai su trimis plotmėmis – vieta, vartotojais ir kalbinėmis varianto charakteristikomis. Šiuo sykiu, vertinant paprastojo kalbos bendruomenės nario sampratas, vaizdinius ir žinias apie kalbą, apsispręsta daugiausia dėmesio skirti vietos tarmiškumui.

Taigi šio straipsnio **tikslas** – patyrinėti, kur ir kodėl paprastas kalbos bendruomenės narys (su)kuria vietos tarmiškumą, taip pat įvertinti, ar (ir kaip) paprastojo kalbos bendruomenės nario tarmės artefaktas yra susijęs su tyrėjo pripažįstamu ir įvertintu tarmiškumu, taigi aptarti *emic* ir *etic* perspektyvų sąsajas. Pridurtina, kad straipsnyje tikslingai vartojama kategorija *(su)kuriamas tarmiškumas*, nes paprastojo kalbos bendruomenės nario žinioms, o ypač sampratoms ir vaizdiniams rasti, kaip rodo perceptyviosios dialektologijos tyrimai, kalbos tikrovė yra tik viena iš galimų tarmiškumo kūrimo prielaidų (plg. Dailey-O’Cain 1999, 238–239).

Tiriamoji medžiaga. Empirinis pagrindas diskusijai dėl *emic* ir *etic* perspektyvų sąsajos plėtoti – verbalizuotos ir vizualizuotos paprastųjų kalbos bendruomenės narių kalbinės nuostatos bei tekstų-stimulų percepcijų duomenys, surinkti 2014–2016 m. vykdyto projekto „Bendrinės lietuvių kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“² metu ir papildyti 2017–2019 m. vykdomo projekto „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: perceptinis tyrimas“³ duomenimis. Išsamiau apie tiriamajam **objektui** – paprastojo kalbos bendruomenės nario (su)kuriamam vietos tarmiškumui – svarstyti pravarčią projektų medžiagą toliau straipsnyje (žr. 2 skyrių „Jaunojo lietuvių kalbos bendruomenės nario naratyvo dedamosios: tiriamosios medžiagos aprėptis“). Pabrėžtina, kad tiriamosiose straipsnio dalyse, remiantis abiejų projektų medžiaga, plėtojamas ne tik iliustruojamasis diskursas, atskleidžiąs paprastojo kalbos bendruomenės nario (su)kuriamo tarmiškumo požymius, bet telkiamasi ir į vadinamąją teorinę dialektologiją, nes siekiama gausinti įvairiopą perceptyviosios dialektologijos diskursą lietuvių tarmėtyroje.

1. Paprastas kalbos bendruomenės narys kaip tiriamosios medžiagos šaltinis: tradicinės ir perceptyviosios dialektologijos skirtis

Tradicinei (kaimo) dialektologijai (angl. *traditional rural dialectology*), dar kitaip vadinamai tarmių geografija (angl. *rural dialect geography*) (plačiau žr. Hernández-Campoy 1999, 75–88; Krefeld 2010, 470–471), tvirtai priskiriama *pirminio (autentiško) dialekto* (angl. *genuine dialect*)

² Projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

³ Projektą remia Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

(plg. Schmidt 2010, 201; Villena Ponsoda 2010, 614–615) paieškos misija, kuriai (į)vykdyti buvo (ir vis dar yra) reikalinga autentiška kalbinė medžiaga ir tam tikrus kalbininkų reikalavimus atitinkantys informantai. Taigi dialektologai kaupė duomenis taikydami vadinamąjį redukcinį metodą (angl. *reductionistic method*), kurį apibūdinamas Michaelis Elmentaleris (Elmentaler 2012, 31) mini unifikuotas sociodemografinės informanto charakteristikas (pavyzdžiui, pateikėju galėtų būti vyriausias kaimo vietovės gyventojas). Peteris Trudgillis ir Jackas Chambersas tai apibendrina kaip NORM'o modelį (plg. Chambers, Trudgill 2004, 28; Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014a, 32)⁴.

Esminga, kad tradicinės dialektologijos darbuose informantas, t. y. paprastas kalbos bendruomenės narys, buvo (o ir yra) tik kalbinės medžiagos šaltinis. O informantų (ne)žymėtumas, vertinant iš NORM'o modelio perspektyvos, galėjo tapti ir tampa pamatu kalbinės medžiagos skirtims aiškinti ar, jei rengiamas atlasas, atspindėti žemėlapiuose.

Vadinamasis 'miesto posūkis' (angl. *'urban turn'*) (daugiau žr. Britain 2009, 223) dialektologijoje praplėtė tradicinės dialektologijos diskursuose tvirtintą požiūrį į kalbos variantiškumą. Tačiau ir šios paradigmos darbuose nesitraukiama iš *etic* perspektyvos: tradicinės dialektologijos atveju kalbinės medžiagos šaltinių ieškota kaimo vietovėse, o miesto dialektologai, kitaip socialinės dialektologijos (angl. *social dialectology*) (Schneider, Barron 2008, 16–17) atstovai, informantų (kalbinės medžiagos šaltinių) ieško miestuose. Kaip chrestomatiniai pavyzdžiai pirmiausia minėtini Williamo Labovo (2006 (¹1966)) Niujorko ar Peterio Trugillio (1974) Norvidžo miesto kalbos tyrimai.

Teorinės perceptyviosios dialektologijos nuostatos teikia pagrindą paprastąjį kalbos vartotoją vertinti kiek kitoku aspektu nei kaimo ar miesto dialektologijos darbuose, kur aptariamas tarmiškai (ne)žymėtas paprastojo kalbos bendruomenės nario vartojamas kodas. Čia jis gali reikštis ir kaip tarmiškumo kūrėjas, nes būtent paprastas kalbos bendruomenės narys sprendžia (gali spręsti) ir įvardija (gali įvardyti), kas yra ir kas nėra tarmiškumas, kur yra ir kur nėra tarmiškumo. Kitaip tariant, jis pats sukuria (ar bent jau gali sukurti) tarmiškumą iš savo (*emic*) perspektyvos. Pastebėtina, kad paprastojo kalbos bendruomenės nario sukurtas tarmiškumas gali būti tikras ar tik tariamas, jei, pavyzdžiui, dėl kokių nors priežasčių paprastas kalbos vartotojas neatpažintą netarminį kodą sutapatintų su tarminiu. Prie šios skirties – tikrojo ir tariamojo tarmiškumo – šiame straipsnyje dar bus grįžtama vertinant empirinę medžiagą.

Perceptyviąją dialektologiją⁵ galima vertinti kaip tam tikrą fenomenologinį posūkį tarmėtyroje, nes, pradėjus kalbos bendruomenės narius vertinti ne tik kaip kalbinės medžiagos

⁴ Angl. *nonmobile, older, rural male, lie. sėslus vyresnio amžiaus kaimo gyventojas (vyras)* (Chambers, Trudgill 2004, 28).

⁵ O ir kai kurias kitas nuostatų tyrimų paradigmas, bet į jas straipsnyje nesigilinama.

šaltinius, bet ir kaip tam tikrų kalbos variantų sampratų, vaizdinių turėtojus ir kūrėjus, radosi galimybė pamatyti kitą kalbos varianto, kaip objekto, ir tarmiškumo, kaip reiškinio, – pusę. Denniso R. Prestono tyrimuose įtvirtinta naiviojo (angl. *naïve*)⁶ bendruomenės nario kategorija labai aiškiai parodo *emic* perspektyvą (Preston 1989, 4; Evans 2013, 63–80).

Siekiant tikslumo, būtina pridurti, kad, turint omenyje visą tarmėtyros istoriją, šiuo požiūriu – kai kalbos variantų tyrimuose į variantą žiūrima ne tik iš tyrėjo perspektyvos, bet ir iš *vidaus*, t. y. bendruomenės nario akimis, – fiksuotini net keli ‘fenomenologiniai’ posūkiai⁷, tačiau perceptyviosios dialektologijos tyrimų plėtra dažniausiai asocijuojama su XX amžiaus antroje pusėje D. R. Prestono pasiūlytu penkių komponentų tyrimo modeliu, kuris paprastajam kalbos bendruomenės nariui suteikia galimybę „sukurti“ (ar atkurti) variantus žemėlapyje (t. y. atlikti vadinamąją pieštinio variantų žemėlapiu (angl. *draw-a-map*) užduotį); juos [variantus] įvertinti tarmiškumo, t. y. žymėtumo lyginant su kalbos standartu ar kitais variantais požiūriu (t. y. nustatyti tarminių variantų skirtingumą (angl. *degree of difference*), taip pat apibūdinti jų taisyklingumą ir patrauklumą (angl. “*correct*” and “*pleasant*”)); ar variantus, atpažintus kaip (ne)tarmiškus, lokalizuoti (t. y. atlikti dialektų atpažinimo (angl. *dialect identification*) užduotį) (plačiau žr. Preston 1999a, xxxiv–xxxv; Preston 2018, 177–203; taip pat Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 42–48). Atlikdamas šias užduotis, eksperimento dalyvis gali pateikti savo nuomonę tiek dėl atliekamų užduočių, tiek ir apskritai dėl kalbos variantiškumo. Taigi taip paprastasis kalbos bendruomenės narys, nejučia įsitraukdamas į tarmėtyros diskursą, kuria tarmiškumą. Jis jau nebėra tik kalbinės medžiagos šaltinis, nes verbalinių nuostatų ar pieštinių žemėlapių užduotyse parodo kitą kalbos variantiškumo pusę.

Tiesa, nuoseklų paprastojo kalbos bendruomenės nario žinių, nuostatų, vaizdinių diskursą rengia tyrėjas, tačiau tokio naratyvo (ne)tikslumas – tai paprastojo kalbos bendruomenės nario tarminio (kalbinio) sąmoningumo atvertis. Apskritai šiuo aspektu tyrėjo kalbinės medžiagos analizė ir paprastojo kalbos bendruomenės nario žinių, nuostatų ir vaizdinių analizė yra skirtingi tarmėtyriniai naratyvai. Pirmasis – tyrėjo – yra su aiškia pretenzija į faktą (kad ir „įforminta“ tam tikrų teorijų ir metodologijų gnaužtuose), antrasis (nors ir referuojamas tyrėjo) yra paprastojo kalbos bendruomenės nario, taigi su pretenzija į jo stebėjimo artefaktą (angl. *observational artifact*) (plg. Günther, Levitin ir kt. 1996, 409–410; cit. iš Kretzschmar 2009, 242–243; taip pat žr. Bounds 2015, 37–44).

⁶ Perceptyviosios dialektologijos darbuose vartojamas ir paprastojo vartotojo / vertintojo (angl. *ordinary*) ar mėgėjo, neprofesionalo (angl. *layman* arba *nonspecialist*, arba ‘*folk*’) ir pan. terminai (plg. Preston 1989, 4; kt.).

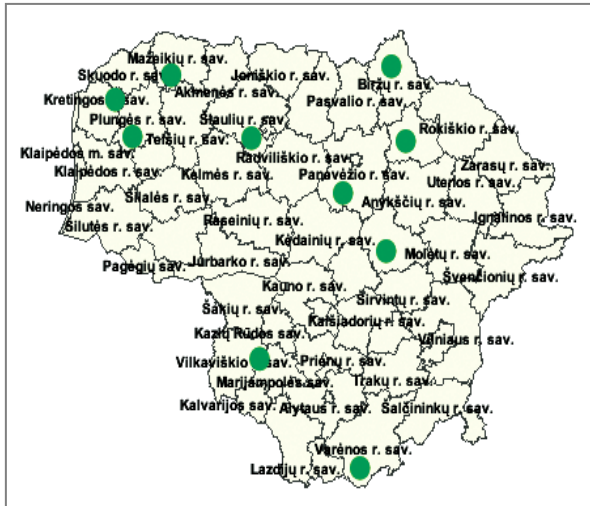
⁷ Plg. prisimintini olandų ir japonų dialektologų bandymai inventorizuoti ne tik kalbą, bet ir tarminio sąmoningumo duomenis (daugiau žr. Preston 1999a, xxvi–xxix; Sibata 1999, 39; Montgomery, Beal 2011, 124; Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017, 34–35; 38–42).

Artefaktas su faktu gali būti susijęs keleriopai: 1) atitikti faktą (paprastasis kalbos bendruomenės narys skiria tarmiškumą ir jį apibūdina); 2) iš dalies atitikti faktą (paprastasis kalbos bendruomenės narys skiria tam tikrą tarmiškumą); 3) gali neatitikti fakto (paprastojo kalbos bendruomenės nario „atpažįstamas“ tarmiškumas tyrėjų vertinimu nėra tarmiškai žymėtasis kodas) ir pan. Svarbiausia yra tai, kad ir tokia neatitiktis yra informatyvi, nes gali būti nulemta nežinojimo arba tam tikro žinojimo. Todėl iliustracinėje straipsnio dalyje, remiantis projektu medžiaga, įvertinama, kokiais santykiais jaunojo lietuvių kalbos bendruomenės nario (su)kuriamas vietos tarmiškumas yra susijęs su tyrėjo perspektyvos tarmiškumu ir kas tai galėtų lemti.

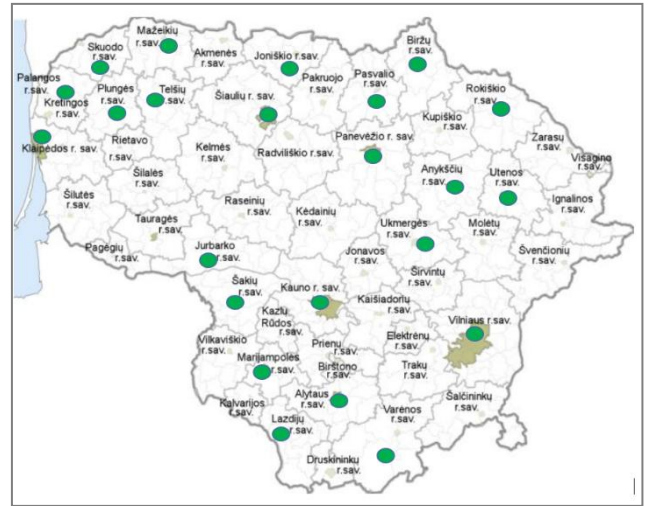
2. Jaunojo lietuvių kalbos bendruomenės nario naratyvo dedamosios: tiriamosios medžiagos aprėptis

Abiejų projektų tiriamieji – pirmųjų–ketvirtųjų klasių gimnazistai, kurie tyrėjų tapatinami su *emic* perspektyva. Pirmasis tyrimas aprėpė 1 415 jaunuolių verbalizuotų ir vizualizuotų (pieštiniuose žemėlapiuose) kalbinių nuostatų duomenis; antrasis – 1 064 jaunuolių verbalizuotų, vizualizuotų (pieštiniuose žemėlapiuose) kalbinių nuostatų ir tarminių tekstų–stimulų percepcijos duomenis. Abu projektai tarpusavyje susiję dalykinio turinio ir siekiamų tikslų požiūriu: pirmuoju atveju – siekta tirti paprastojo kalbos bendruomenės nario geolingvistinę kompetenciją (daugiau žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017: 20), antruoju – dar buvo susitelkta ir į percepcinius paprastojo kalbos bendruomenės nario gebėjimus.

Vykdam abi projektus laikytasi tų pačių tiriamųjų punktų atrankos ir reikalavimų tiriamiesiems kriterijų. Svarbiausias tiriamų vietovių Lietuvos regionuose pasirinkimo kriterijus – vietovės tarminis (ne)žymėtumas, taigi buvo formuojamos tiriamųjų grupės paskirose regiolektinėse ir (ar) geolektinėse zonose (žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014b, 257–262; Geržotaitė, Mikulėnienė 2014, XIII žemėlapis ir komentaras (sp. įklija)), o antrojo projekto tekstų–stimulų percepcijos užduotis dar motyvavo ir didmiesčių įtrauktį (tiriamuosius punktus žr. 1 pav. ir 2 pav.).

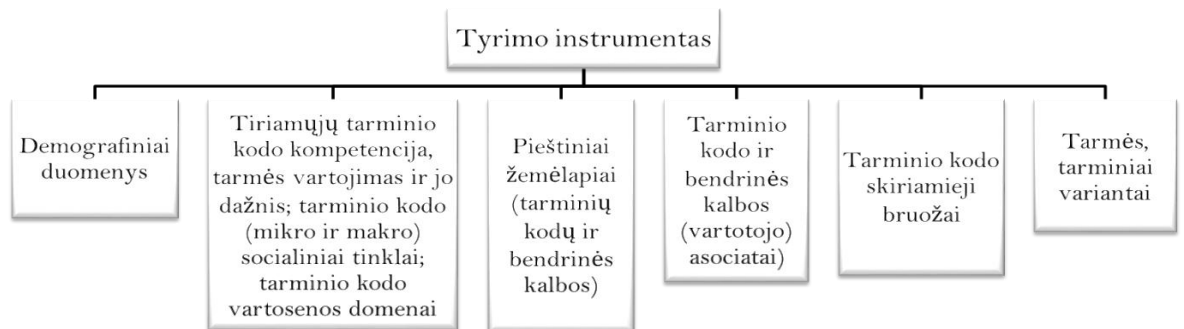


1 pav. Projekto „Bendrinės lietuvių kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“ pagrindiniai punktai⁸



2 pav. Projekto „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: perceptinis tyrimas“ pagrindiniai punktai

Probleminių aspektų aprėptį atskleidžia abiejų projektų tyrimų instrumentų kompleksiškas. Probleminis klausimas – kaip paprastas kalbos bendruomenės narys (su)kuria vietos tarmiškumą – svarstomas, remiantis abiejų projektų pieštinių žemėlapių duomenimis. Pirmojo tyrimo dalyviai vadinamąsias suvokimo izogloses (angl. *perceptual isoglosses*) (dėl termino žr. Preston 1999b, 361) piešė dviejuose žemėlapiuose, t. y. viename žymėjo, kur kalbama tarmiškai, kitame – kur bendrine kalba (žr. 3 pav.).

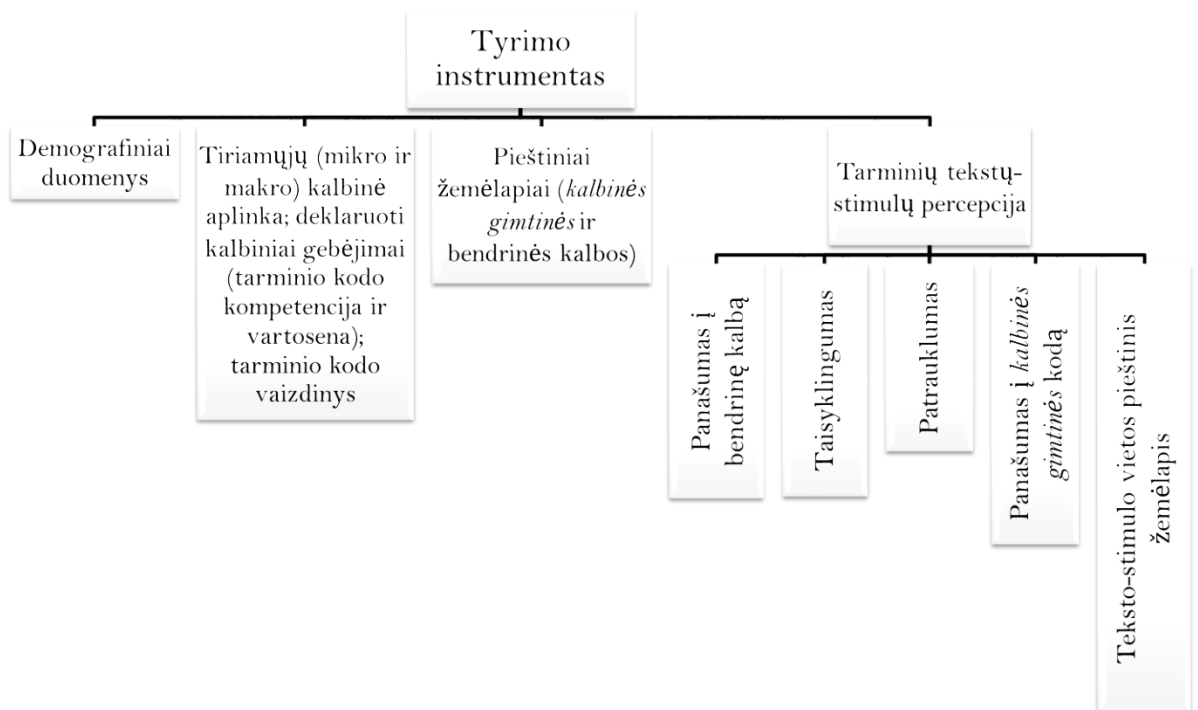


3 pav. Projekto „Bendrinės lietuvių kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“ tiriamojo instrumento (anketos) dalykinė sandara

Antrojo tyrimo dalyviai pieštiniuose žemėlapiuose kalbinę gimtinę (angl. *linguistic homeland*) (dėl termino žr. Diercks 2002, 51–70) pagal raiškos panašumą (ar sutaptį) susiejo (būtų galima sakyti – „sugiminiavo“) su kitomis vietovėmis, kaip ir pirmojo projekto dalyviai piešė bendrinės kalbos žemėlapius, be to, pieštiniame žemėlapyje turėjo lokalizuoti jiems vertinti pateiktus 8

⁸ Tyrimas vykdytas ir šalutiniuose (1 pav. nepažymėtuose) punktuose, tačiau šiame straipsnyje jų duomenimis nesiremama.

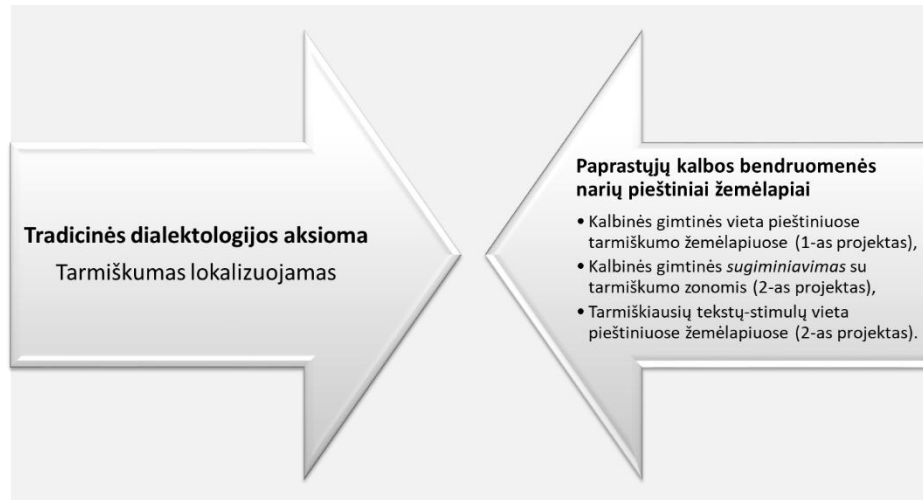
tekstus-stimulus – 14–19 sekundžių spontaniško kalbėjimo fragmentus iš įvairių regiolektinių zonų: po du pietų aukštaičių (A ir D tekstai-stimulai) ir žemaičių (B ir E tekstai-stimulai) regiolektų ir po vieną šiaurinių vakarų aukštaičių (C tekstas-stimulus), pietinių vakarų aukštaičių (G tekstas-stimulus), vakarinių rytų aukštaičių (F tekstas-stimulus) ir rytinių rytų aukštaičių regiolekto (H tekstas-stimulus). Dialektologiniu požiūriu tekstai-stimulai reprezentuoja vadinamąjį blankųjį tarmiškumą⁹. Pridurtina, kad kiti projektų duomenys į analizę įtraukiami, siekiant patikslinti, praplėsti ar sugretinti iš pieštinių žemėlapių išryškėjančias tarmiškumo žinias ir vaizdinius. Pirmiausia tai pasakytina apie tekstų-stimulų percepcijos įverčius pagal tam tikrus kriterijus (žr. 4 pav.).



4 pav. Projekto „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: percepinis tyrimas“ tiriamojo instrumento (anketos) dalykinė sandara

Pieštinių žemėlapių užduočių duomenys teikia labai aiškų pagrindą įvertinti, ar (ir kaip) paprastojo kalbos bendruomenės nario tarmės artefaktas yra susijęs su tyrėjo pripažįstamu, įvertintu vietos tarmiškumu, taigi pasvarstyti *emic* ir *etic* perspektyvų sąsajas (žr. 5 pav.).

⁹ Kalbinės tekstų-stimulų charakteristikos analizuojamos kituose šio projekto medžiagos pagrindu rengtuose straipsniuose (Kardelytė-Grinevičienė 2018; Mikulėnienė 2019).



5 pav. Projektų „Bendrinės lietuvių kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“ ir „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: percepcinis tyrimas“ užduočių parinkimas

Trumpai apibūdinant abiejų projektų tiriamuosius, pasakytina, kad maždaug pusė jų iš tyrėjo perspektyvos vertintini kaip aktyvieji tarmės vartotojai¹⁰:

- pirmojo projekto 56 proc. tiriamųjų deklaruoja mokantys tarmę; iš jų net 48 proc. teigia vartojantys tarmę; deklaruojamas tarminio kodo vartosenos dažnis vidutiniškai – 4,36 balų iš 7;
- antrojo projekto 55 proc. tiriamųjų teigia mokantys tarmę, iš jų tarmę vartojančių kiek mažiau – 47 proc.; tarminio kodo vartosenos dažnis vidutiniškai – 4,35 balų iš 7.

3. Jaunojo lietuvių kalbos bendruomenės nario sukuriama *vietos tarmiškumas*

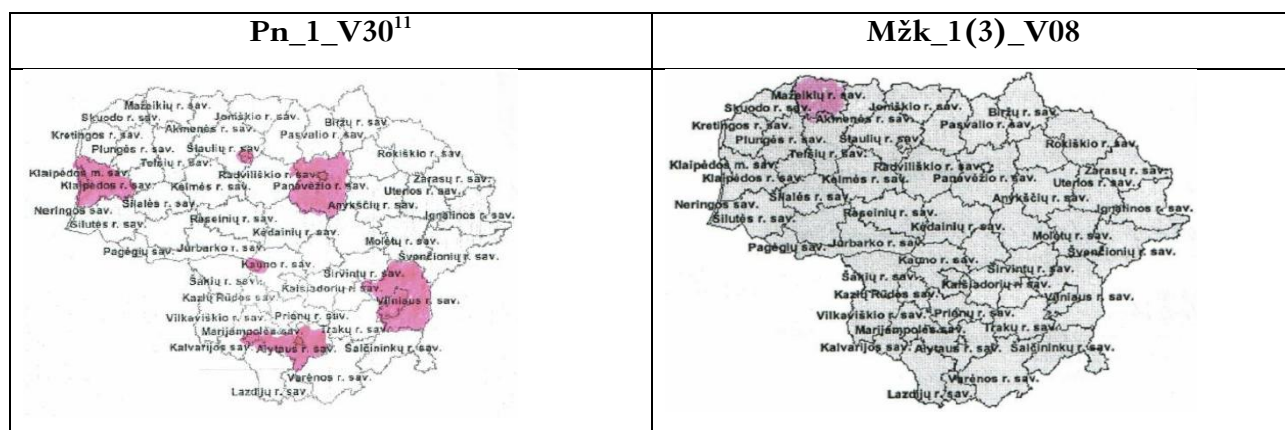
Tradicinėje tarmėtyroje tarmė suprantama kaip homogeniškas regioninis kalbos variantas, vartojamas apibrėžtame areale (Chambers, Trudgill 2004, 33, 57, 189; Hernández-Campoy 1999, 75–88). Pirmojo tyrimo jaunuolių pieštiniai žemėlapiai atskleidžia, kad ne visos vietovės yra vienodai tarmiškai žymėtos. Todėl ir pieštiniai žemėlapiai, kuriuose jos žymėtos, yra variantiški.

Vietos ir kalbinės giminės sąsaja. Aiškiausiai požiūrį į tarmiškumą iš *vidaus* atskleidžia tiriamųjų kalbinės giminės vaizdiniai. Kalbinė giminė ne visada įtraukiama į tarmiškumo zonas. Kuriamo tarmiškumo požiūriu tai labai informatyvu. Mat vertinant iš tyrėjo perspektyvos, visos pasirinktos tirti vietovės reprezentuoja arba geolektinį (plg. Biržų, Ukmergės, Varėnos, Kretingos, Plungės, Mažeikių punktai), arba regiolektinį (plg. Panevėžio, Šiaulių punktai) tarmiškumą. Taigi jaunuolių kalbinės giminės iš tarmiškumo zonų neturėtų būti eliminuojamos. Vadinasi, kuriamas

¹⁰ Dėl tarmės vartotojų tipologijos daugiau žr. Blanchet, Armstrong 2006, 251–275.

vietos (ne)tarmiškumas yra grindžiamas ne tik kalbos faktu, jis sietinas su kultūrinėmis ir socialinėmis paties tarmiškumo, o kartu ir vietovės vertėmis.

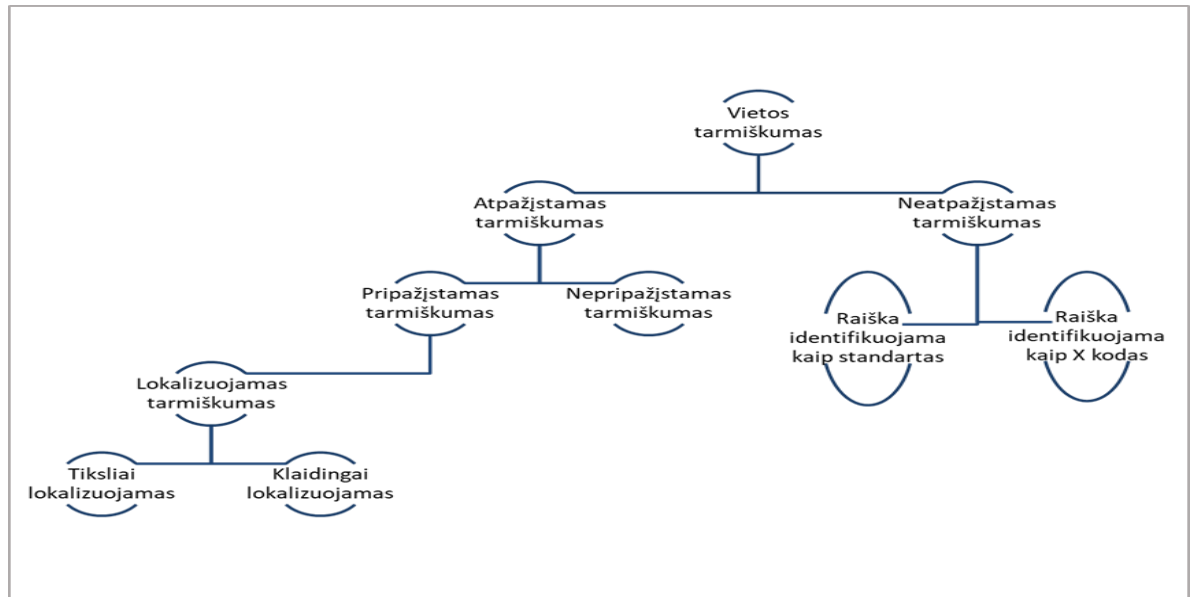
Kaip tai suprasti? Pieštiniuose žemėlapiuose išstumiamas, nutolinamas vietos tarmiškumas, pirma, rodo tiriamojo santykį su juo [tarmiškumu]. Tiriamajam tarmiškumas nėra ta charakteristika, su kuria norėtų tapatinti savo kalbinę gimtinę, taigi kartu ir save, todėl sukuriama vadinamoji aktualioji distancija (dėl termino žr. Diercks 2002, 51–70). Pieštiniame žemėlapyje tarmiškumo zonas žymint kuo toliau nuo kalbinės gimtinės, ne tik atsiribojama nuo tarmiškumo, bet ir kalbinei gimtinei suteikiama tam tikros vertės, kuri asocijuojama su netarminė raiška. Šią išvalgą patvirtina pieštiniai jaunuolių žemėlapiai, kuriuose kalbinė gimtinė nuosekliai įtraukta į bendrinės kalbos raiškos zonas, nors kaimyniniai jų arealai su bendrinės kalbos zonomis nėra tapatinami (žr. 6 pav.).



6 pav. Bendrinė kalba kalbinėje gimtinėje

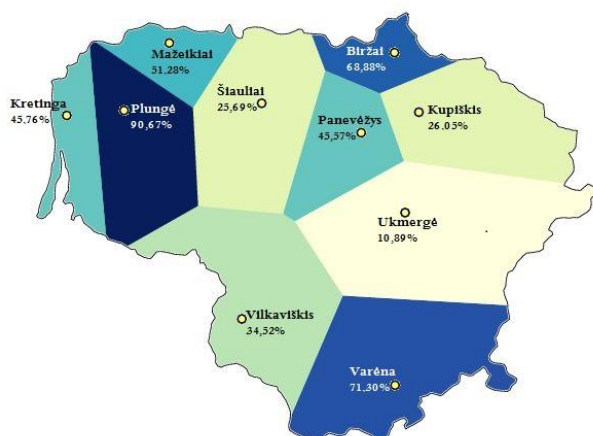
Lingvocentrinių nuostatų atspindys pieštiniuose bendrinės kalbos žemėlapiuose aiškiai rodo tiriamųjų pastangas pridėti vertės kalbinei gimtinei, ją išskirti areale, susieti su didmiesčiu ir pan. Žinoma, neatmestina ir kita prielaida. Pieštiniai žemėlapiai, kuriuose kalbinė gimtinė netapatinama su tarmiškumo zona, gali atskleisti tai, kad paprastas kalbos bendruomenės narys neidentifikuoja kalbinės gimtinės kalbos variantiškumo. Tokiu atveju aktualiosios distancijos pagrindas ir apskritai klaidingo kalbinės gimtinės vaizdinio priežastis gali būti menka dialekto kompetencija (Diercks 2002, 51–52). Taigi galima teigti, kad vietos tarmiškumą gali lemti tiek percepciniai tiriamojo gebėjimai, tiek santykis su tarmiškumu kaip tam tikra (ne)verte (žr. 7 pav.).

¹¹ Pateikiant pirmojo projekto tiriamųjų teikiamų duomenų pavyzdžius, vartojami punktų trumpiniai: Kretinga – Krtn, Mažeikiai – Mžk, Plungė – Pln, Šiauliai – Šl, Biržai – Brž, Panevėžys – Pn, Kupiškis – Kp, Ukmergė – Ukm, Vilkaviškis – Vlkv, Varėna – Vrn; taip pat nurodoma tiriamojo lytis ir grupė, pvz., Pn_1_V30 – Panevėžio punkto tiriamasis, kurio anketa yra trisdešimta tirtoje grupėje ir pan.



7 pav. Vietos (ne)tarmiškumo kūrimas

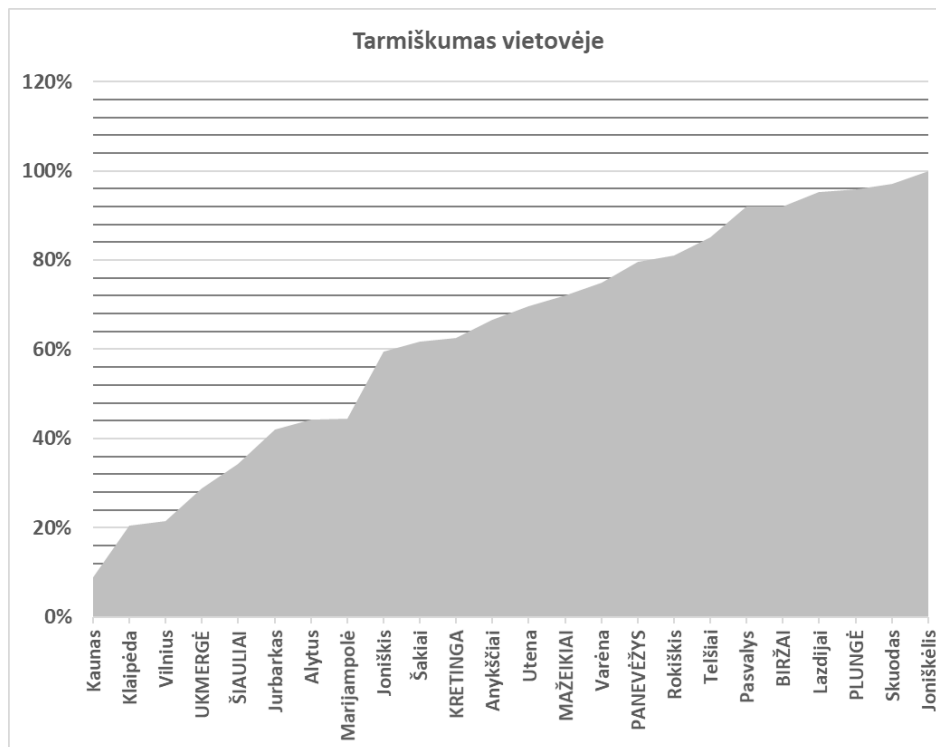
Būtina pridurti, kad percepciniai paprastųjų kalbos bendruomenės narių gebėjimai, lemiantys tarmiškumo neatpažinimą, neturėtų būti vertinami kritiškai. Laikantis ne tradicinės, o šiuolaikinės dialektologijos nuostatų tarmiškumas iš tyrėjo perspektyvos suprastinas per kontinuumą – *labai tarmiška, mažiau tarmiška, šiek tiek tarmiška*. O vartojant regioninio kalbos variantiškumo terminiją – *tradicinė tarmė, geolektas, regiolektas* ir pan. Taigi, kalbos variantiškumo *nuskaitymo* požiūriu, tikėtis tokių tikslių skirčių iš paprastojo kalbos bendruomenės nario nelabai pagrįsta. Tikėtina, ir netgi visiškai dėsninga, kad dalis neatpažinto tarmiškumo bus siejama su blankiuoju tarmiškumu, reprezentuojamu tretinėmis ypatybėmis (plg. Taeldeman 2005, 233–248; Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014a, 49, Mikulėnienė 2019, 51–62).

8 pav. Kalbinėje gimtinėje atpažįstamas tarmiškumas¹²

¹² Kuo tamsesnė spalva verčių žemėlapyje, tuo, tiriamųjų vertinimu, yra ryškesnis vietovės tarmiškumas, t. y. tuo dažniau tyrimo dalyvių kalbinė gimtinė žymėta ir įvardyta kaip tarminė zona. Žemėlapiu sudarytoja projekto dalyvė dr. Agnė Čepaitienė.

Kaip matyti iš tarmiškumo verčių žemėlapiu (žr. 8 pav.), pirmojo projekto tiriamieji savo kalbines gimtines atpažįsta ir kaip tarmiškas (pavyzdžiui, Plungės, Varėnos, Biržų gimnazistai), ir kaip netarmiškas (pavyzdžiui, Ukmergės, Kupiškio jaunuoliai). Pastebėtina, kad jų nuomonė nesusijusi su kalbine situacija *de facto* tiriamuosiuose punktuose. Todėl tokie rezultatai – žinios iš *vidaus* – turėtų skatinti ir vietovės kalbos tyrimą iš *išorės*, t. y. reikėtų įvertinti, kas galėjo tapti neatpažinto tarmiškumo pamatu.

Antrojo tyrimo dalyvių kalbinės gimtinės tarmiškumo (ne)atpažinimą ir (ar) (ne)pripažinimą geriausiai atskleidžia mikroaplinkos ir makroaplinkos įvertinimo duomenys. 49 proc. tiriamųjų tarminius kodus girdi šeimoje, o gyvenamąją vietovę, kaip tarmiškai žymėtą, pripažįsta 62 proc. gimnazistų). Iš taip verbalizuotų nuostatų atsiskleidžia ir kalbinių gimtinių tapatinimas su tarmiškumu (žr. 9 pav.).



9 pav. Kalbinėje gimtinėje atpažįstamas tarmiškumas¹³



Kiekvienu atveju tirtina, ar nesusiduriama su (latentinio) kalbinio nesaugumo (dėl termino žr. Labov 2006 (¹1966), 319) zona. Neabejotina, kad skiriamieji kalbinės gimtinės bruožai gali būti ignoruojami saugant tiek kalbinės gimtinės, tiek ir savąją vertę. Tokiais atvejais aiškus paprastųjų kalbos bendruomenės narių vertinimo algoritmas – „nutarminant“ kalbinę gimtinę, bandoma pridėti vertės.

¹³ Atkreiptinas dėmesys, kad pirmojo ir antrojo tyrimų sutampantys punktai diagramoje užrašyti didžiosiomis raidėmis, taigi galima palyginti pirmojo (8 pav.) ir antrojo (9 pav.) projektų kalbinės gimtinės (ne)tarmiškumo informaciją.

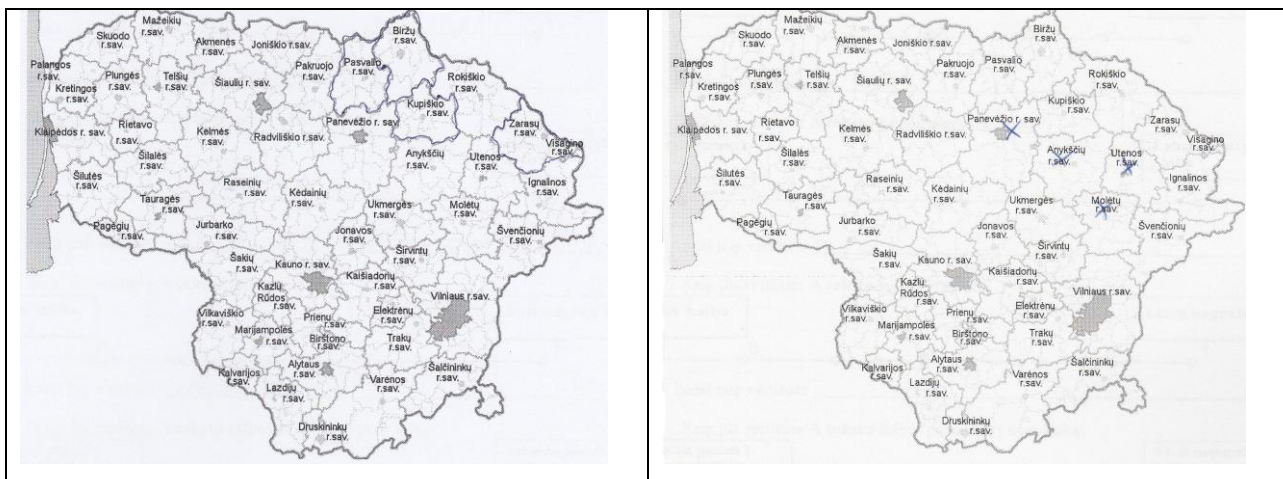
Kur kas sudėtingesnis paprastojo kalbos bendruomenės nario vertinimo pamatas yra kalbinės gimtinės arealo hibridiškumas ar tapatybinis painumas. Kaip rodo perceptyviosios dialektologijos tyrimai, tapatybė „sutrinka“ paribio arealuose (Geržotaitė 2016, 121–142; 2018, 76–101). Neatpažinto tarmiškumo kalbinėje gimtinėje sąlyga – išblukusios arba sumišusios varianto kalbinės charakteristikos, kurios imamos sieti su kitais variantais.

Giminiškai susieti kalbinės gimtinės arealai „iš vidaus“. Antrojo projekto užduoties, kurioje tiriamieji kalbinės gimtinės raišką susiejo su kitais arealais, pieštinių žemėlapių suvokimo izoglosių pobūdis taip pat implikuoja paprastojo kalbos bendruomenės nario tarmiškumo kūrimą, netgi tam tikrą jo tipologizavimą – kalbinės gimtinės ir kalbos variantiškumo požiūriu giminiškų arealų tarmiškumo atskyrimą nuo kitų.

Gretinant makroaplinkos vertinimo, t. y. kiek lokalis komunikacinės erdvės užima tarmiška raiška (plg. 9 pav.), duomenis ir kalbinės gimtinės su giminiškais arealais sąsajos žemėlapius (žr. pavyzdžius 10 pav.), tvirtėja įžvalga dėl kalbinės gimtinės (ne)tapatinimo su tarmiškumo zona.

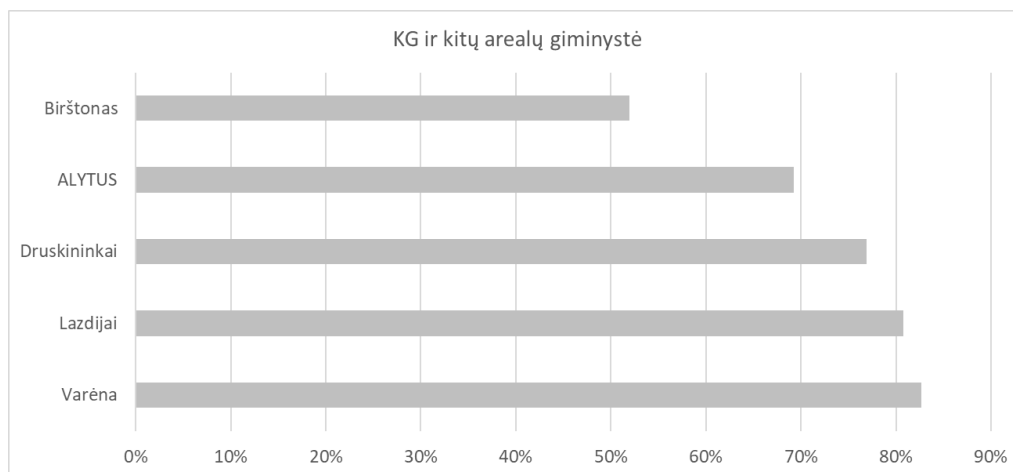
Mžk_M09 ¹⁴	Skd_M16
	
Rk_M14	Ut_V10

¹⁴ Pateikiant antrojo projekto tiriamųjų teikiamų duomenų pavyzdžius, vartojami tokie punktų trumpiniai: Skuodas – Skd, Kretinga – Krtn, Mažeikiai – Mžk, Plungė – Pln, Telsiai – Tl, Šiauliai – Šl, Joniškis – Jnš, Joniškėlis – Jnšk, Pasvalys – Ps, Biržai – Brž, Panevėžys – Pn, Anykščiai – An, Rokiškis – Rk, Utena – Ut, Ukmergė – Ukm, Jurbarkas – Jrb, Šakiai – Šk, Marijampolė – Mrj, Alytus – Al, Lazdijai – Lzd, Varėna – Vrn, Kaunas – Kn, Klaipėda – Klp, Vilnius – Vln; taip pat nurodoma tiriamojo lytis ir anketos eilės nr., pvz., Mžk_M09 – Mažeikių punkto tiriamoji, kurios anketa yra devinta tirtoje grupėje ir pan.

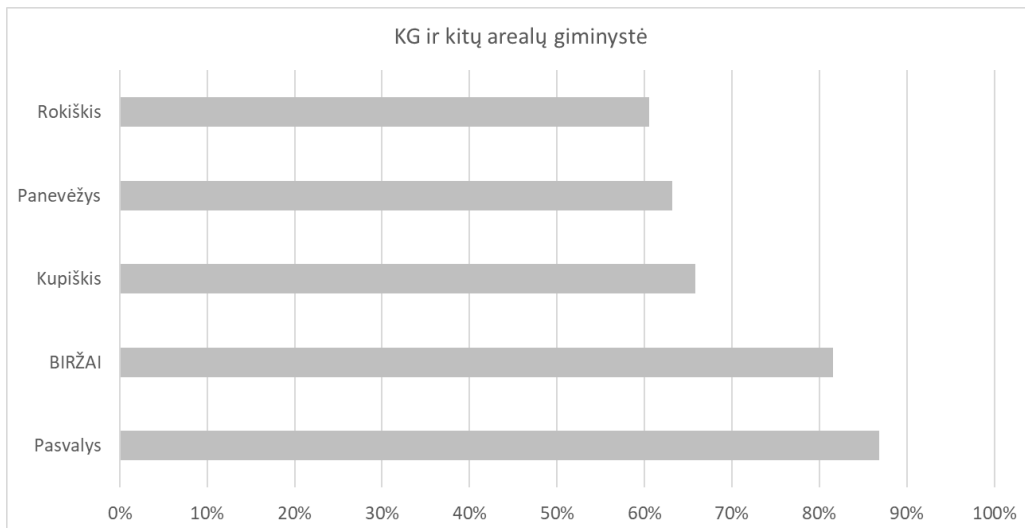


10 pav. Kalbinės giminės susiejimas su giminiškais kalbos požiūriu arealais

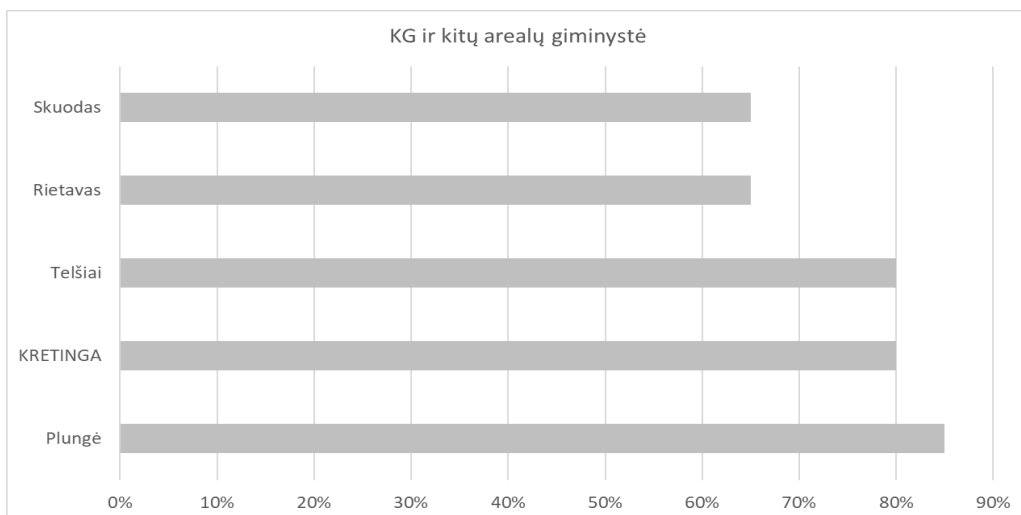
Kalbinių gimtinių susiejimas su giminiškais kalbos požiūriu arealais – tai atskiras perceptyviosios dialektologijos diskursas. Tačiau ir iš 10 pav. akivaizdžiai matyti, kad, pavyzdžiui, Mažeikių ir Škuodo gimnazistai kalbinę gimtinę dažniausiai sieja su šiaurės žemaičių arealu ir „neišeina“ iš savosios tarmės ribų, o Rokiškio ir Utenos atstovų kalbinė gimtinė siejama su rytų aukštaičių patarmės arealu. Apibendrinti šios užduoties rezultatai atskleidžia tiriamų punktų (pavyzdžiui, Alytaus, Biržų, Kretingos ir Šakių) tarmiškumo vertinimo iš išorės ir iš vidaus sąsają (žr. 11–14 pav.).



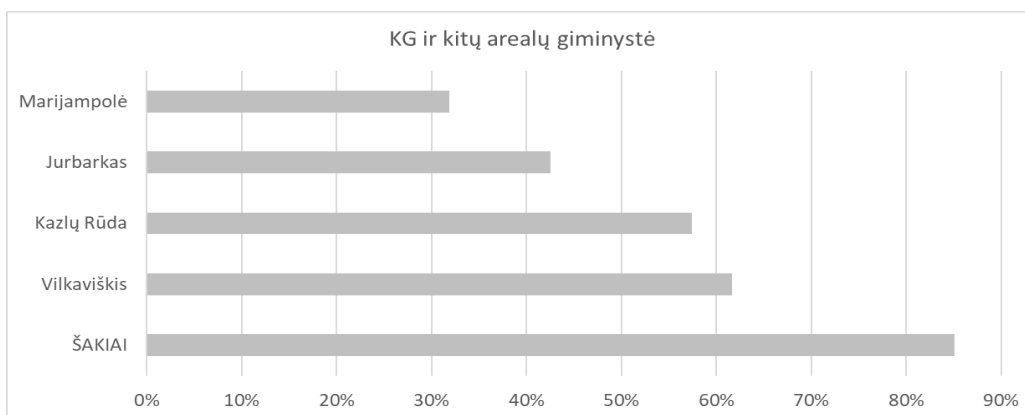
11 pav. Alytaus jaunuolių įsivaizduojamas kalbinės giminės (KG) giminiškumas



12 pav. **Biržų jaunuolių įsivaizduojamas kalbinės giminės (KG) giminiškumas**



13 pav. **Kretingos jaunuolių įsivaizduojamas kalbinės giminės (KG) giminiškumas**



14 pav. **Šakių jaunuolių įsivaizduojamas kalbinės giminės (KG) giminiškumas**

Kaip matyti iš 11–14 pav., kuriuose parodytos dažniausios nurodytose vietovėse užfiksuotos kalbinių gimtinių sugiminiavimo tendencijos, paprastųjų kalbos bendruomenės narių tarmiškumo atpažinimas nekonfliktuoja su tyrėjo žvilgsniu iš šalies, t. y. *emic* perspektyvos duomenys plačiaja prasme nesuardo tarmėtyrininkų sukurto tarmių žemėlapiu. Taigi pagrįstai keltinas klausimas dėl *emic* perspektyvos savarankiškumo. Vadinasi, arba paprastasis kalbos bendruomenės narys yra kompetentingas, arba jo žinios ir vaizdiniai yra tarmėtyrininkų diskurso, juos pasiekiančio per ugdymo sistemą, viešąją erdvę ir pan., refleksija.

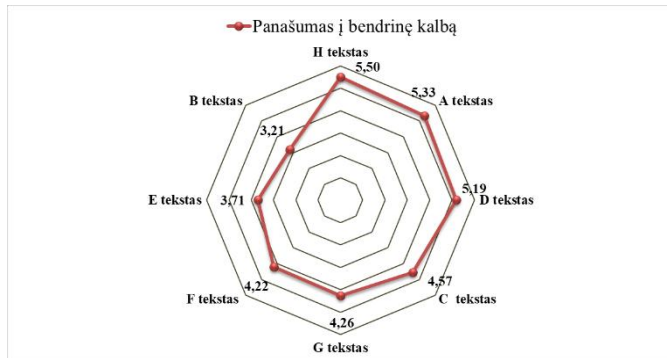
Vietos (vietovės) tarmiškumo trauka. Kad tam tikros vietos pritraukia tarmiškai žymėtus kodus atskleidžia antrojo projekto tekstų-stimulų percepcijos ir žemėlapių duomenys. Toks teksto-stimulo atpažinimo kaip tarmiško ir lokalizavimo algoritmas aiškiai parodo, kad vieta (vietovė) ir tarminis kodas yra darnus derinys.

Kaip matyti iš 4 pav., 2017–2019 m. projekto dalyviai klausomus tekstus-stimulus vertino pagal (ne)panašumą į bendrinę kalbą ir kalbinę gimtinę, taisyklingumą ir patrauklumą. Klausomus tekstus-stimulus jie lokalizavo pieštiniame žemėlapyje. Taigi iš šių tekstų-stimulų lokalizacijos žemėlapių geriausiai atsiskleidžia (ne)tarmiškumo ir vietovių sąsajos. Kaip panašiausią ir taisyklingiausią į bendrinę kalbą paprastieji kalbos bendruomenės nariai įvertino rytinių rytų aukštaičių regiolekto H tekstą-stimulą¹⁵, mažiausiai panašus į bendrinę kalbą ir mažiausiai taisyklingas, tiriamųjų vertinimu, – žemaičių regiolekto B tekstas-stimulas¹⁶. Tyrimo metu respondentams pateikta septyniabalė semantinio diferencialo skalė tekstams-stimulams vertinti, taip pat jų prašyta vertinimo komentarų ir argumentų. Tiriamųjų komentaruose minimos konkrečios kalbinės charakteristikos tekstus-stimulus kvalifikuoja kaip tarmiškus ar netarmiškus (taip pat žr. Aliūkaitė 2019, 63–91).

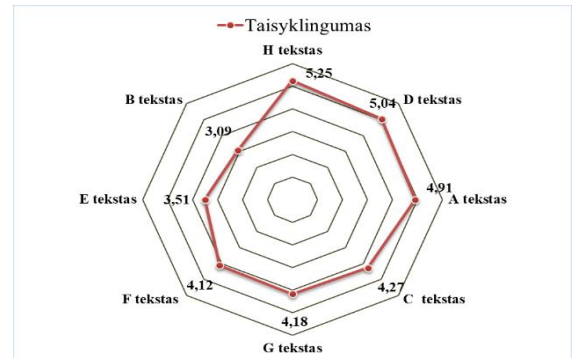
B tekstas-stimulas (žemaičių regiolekto) tiriamųjų aiškiai kvalifikuotas kaip tarmiškiausias, o H tekstas-stimulas (rytinių rytų aukštaičių regiolekto) – kaip netarmiškiausias, t. y. kalbos variantiškumo kontinuume *tarmė* → → → *bendrinė kalba* esantis arčiausiai bendrinės kalbos. Pagal teiktus kriterijus – jis ir panašiausias į bendrinę kalbą, ir taisyklingiausias (žr. 15 ir 16 pav.).

¹⁵ H tekstas-stimulas: 'mô:kôm'ës | r'j'k'uõ't'ës | 'mô:kôm'ës | sDŮ'gDŮ's 'el'g'ës'Ų | 'ʃ'U'ën'ʃ'j'æm Ů'r'sas | Ůal' 'st'f' :b'j'm'ës' ʃ'U'ën't'ës || 'sar'Ů ʃ'U'ën't'ës | 't'ë' | 'j'kŮ'r'i'mas 'mû:sŮ | at 'ats'j'kŮ'r'i'mas || p'r'j'ë' 'ka'ra j'eu | 'bu'ŮŮ p'r'i'm'i'ëj' ʃ'U'l'ëi' || dal'j' Ů'â'Ůj'em | la'bei' d'Ůk Ů'j'sŮ'k'u: | 'sp'o'r't'j'm'Ů Ůar' 'ʒ'i:bŮ || tŮ'r'ë:j'om | 'Ů'r'Ů'ës tr'ŮŮ'ki'mŮ kŮ'm'ânda || da'ba'r' n'ë't n'ë'g'a'l'Ů pas'a'k'i't | ar 'tu'r'j' j'eu'n'i'mas ||

¹⁶ B tekstas-stimulas: nŮ 'ka'ʒ'k'ëp 's'Ůj'kŮ | gal 'Ů'ë'r't'j'm't | 'n'ë's | mŮ'k'li:kla i'r mŮ'k'li:kla | Ůn'Ů'ë'r's'i't'ë'ts i'r Ůn'Ů'ë'r's'i't'ë'ts || a'j | tŮks 'ʒ'mo:gŮs | 'esŮ | p'r'i's'i't'â'rik'Ůs i'r | sŮ 'ʒ'mon'j'm | n'ë'r' b'j'en'dra'Ů'j'm'a pr'Ů'b'j'l'ë'mu' | 't'ë' 'm'â'n 'ka'ʒ'k'ëp | n'ë'bu'â n'ë'i | n'ë'i 'ka'ʒ'k'Ůk'lŮ pr'Ů'b'j'l'ë'mŮ | n'ë'ëk || laber 'g'r'ë'i't | sŮ 'tŮ: | sŮ 'grŮ'p'ë | sŮ's'i'd'r'Ů'g'a'Ů'om i'r | i'r Ů'is'a 'k'i'r'a || tas Ůn'Ů'ë'r's'i't'ë'ts | pr'Ů'Ů'tâ n'ë'p'r'i'd'ë'd || 'â'j'kŮs | 'tŮ 'ʃ'i's'i'l'a'Ů'j'm'i | 't'ë'n' | Ů'is'a'p'Ů's'j'k'ëi' d'ŮŮ | b'ë't i'r 't'ë' | 'j'ë'gŮ tŮ 't'ë'n' | 'pr'Ů:t'a' n'ë'Ů'r'i' ||

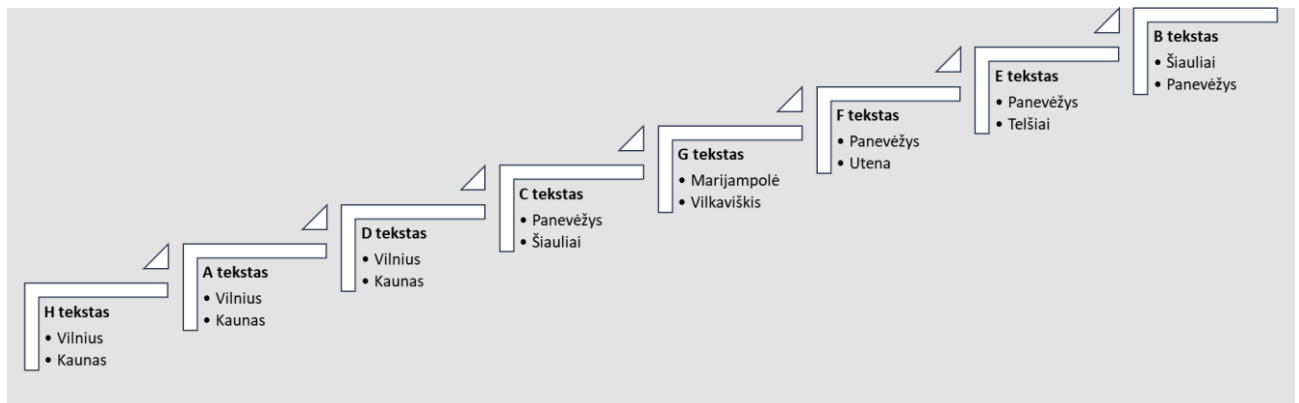


15 pav. **Tekstų-stimulų (ne)panašumas į bendrinę kalbą**



16 pav. **Tekstų-stimulų (ne)taisyklumas**

(Ne)panašumo į bendrinę kalbą įverčiai, o dar labiau vertinimų komentarai (pvz., B teksto-stimulo: *girdėjau tarmiškų sutrumpinimų* (Ut_V07); *labai jaučiasi tarmė* (Al_M02); *tarmė jaučiasi stipriai* (Jnš_V10); *tarmiškai kalba* (Pn_M15); *jaučiasi tarmiškumas* (Šk_M06); ir t. t.) atskleidžia, kad paprastieji kalbos bendruomenės nariai atpažįsta ir pripažįsta tarmiškumą. Susiejus tekstų-stimulų (ne)panašumo į bendrinę kalbą tarmiškumo įverčius su tekstų-stimulų lokalizacijos pieštiniuose žemėlapiuose duomenimis, akivaizdžiai matyti, kurios vietos labiausiai pritraukia tarmiškumą (žr. 17 pav.).

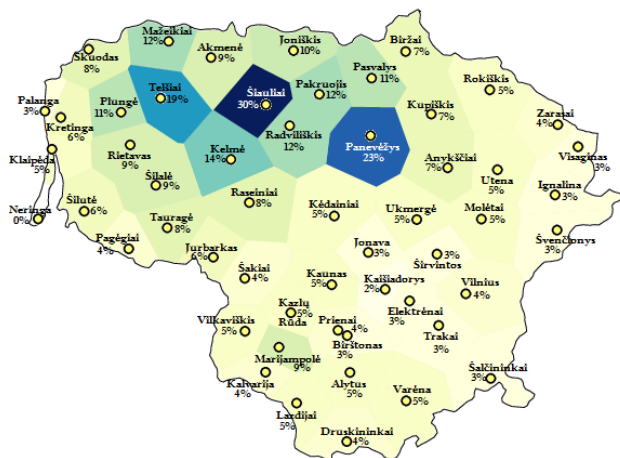


17 pav. **Vietų tarmiškumo potencialas: kurios vietos pritraukia labiau žymėtus tekstus-stimulus**

Kaip rodo 17 pav., netarmiškiausi (panašiausi į bendrinę kalbą) tekstai-stimulai lokalizuojami didmiesčiuose. Pavyzdžiui, tiek rytinių rytų aukštaičių regioleko H tekstas-stimulus (jo panašumas į bendrinę kalbą įvertintas 5,5 iš 7); tiek abu pietų aukštaičių regioleko A ir D tekstai-stimulai (įvertinti atitinkamai 5,33 ir 5,19) dažniausiai lokalizuojami Vilniuje ir Kaune. Gimnazistų vertinimu, labiau žymėtus (t. y. tarmiškesnius) tekstus-stimulus pritraukia vietos, kurios ir iš *etic* perspektyvos įvertintos kaip tam tikri tarmiškumo radiacinių zonų centrai, – pavyzdžiui, Panevėžys, Marijampolė, Šiauliai.

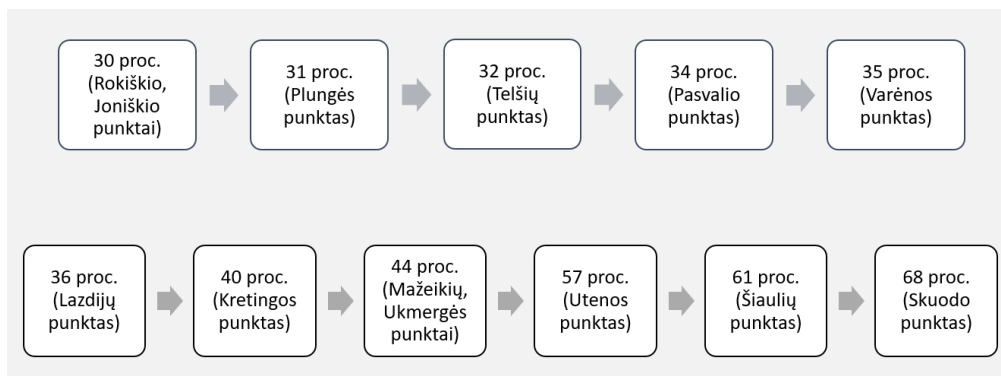
Šiuo atveju tik dar kartą dera pažymėti, kad *emic* perspektyvos duomenys vertintini kaip tarpusavyje priklausomi įverčiai (verbalizuoti ar vizualizuoti) nekeliant jų teisingumo klausimo iš *etic* perspektyvos. Pavyzdžiui, žemaičių regioleko B tekstas-stimulus dažniausiai lokalizuojamas

Šiauliuose ir Panevėžyje, o abu pietų aukštaičių tekstai-stimulai (A ir D) – didmiesčiuose. Taigi ne visos tarminės charakteristikos identifikuojamos kaip tarminės. Vadinasi, jei paprastasis kalbos bendruomenės narys X tekstą-stimulą vertina kaip tarmiškiausią, tai jo pieštiniame žemėlapyje pažymėtos vietos tarmiškumas negali būti kvestionuojamas. Taigi tiriamųjų požiūriu, tarmiškiausio B teksto-stimulo, t. y. nepanašiausio į bendrinę kalbą, lokalizacija akivaizdžiai rodo vietų, pritraukiančių šį tekstą, tarmiškumą (žr. 18 pav.).



18 pav. B teksto-stimulo lokalizacija

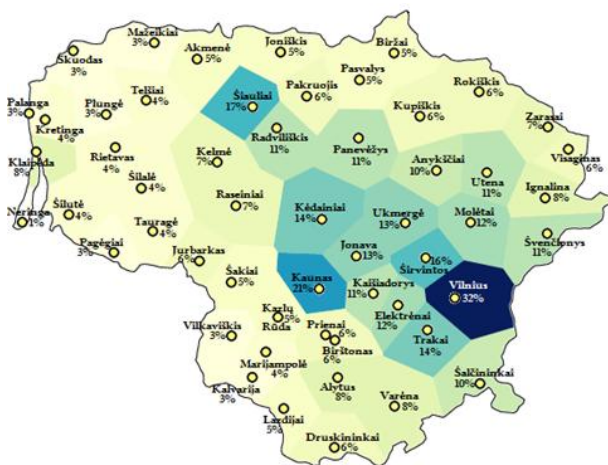
Tamsesnė spalva tarmiškumo verčių žemėlapyje (18 pav.) rodo ryškesnę vietovės tarmiškumą. Taigi šiuo atveju matyti, kad tarmiškusias B tekstas-stimulas dažniausiai tiriamųjų sietas su Šiaulių, Panevėžio, taip pat keliais aplinkiniais arealais. Absoliučiaisiais skaičiais pateikiant šių nuostatų statistiką, konstatuotina, kad 321 tiriamasis iš 1064 B teksto-stimulo raišką asocijuoja su Šiaulių arealu, 241 – su Panevėžio arealu. Vertinant atskirų punktų duomenis, vietų potencialas pritraukti tarmiškiausią tekstą atsiskleidžia dar aiškiau: 13-oje punktų (iš 24) 30 ir daugiau procentų tiriamųjų B tekstą-stimulą lokalizuoja Šiauliuose (žr. 19 pav.). Tiriamųjų kalbinė aplinka nėra reikšminga, nes tokiai percepcijai rasti vienodai palanki tiek aukštaitiška, tiek ir žemaitiška aplinka.



19 pav. B teksto-stimulo lokalizacijos Šiaulių areale polinkiai

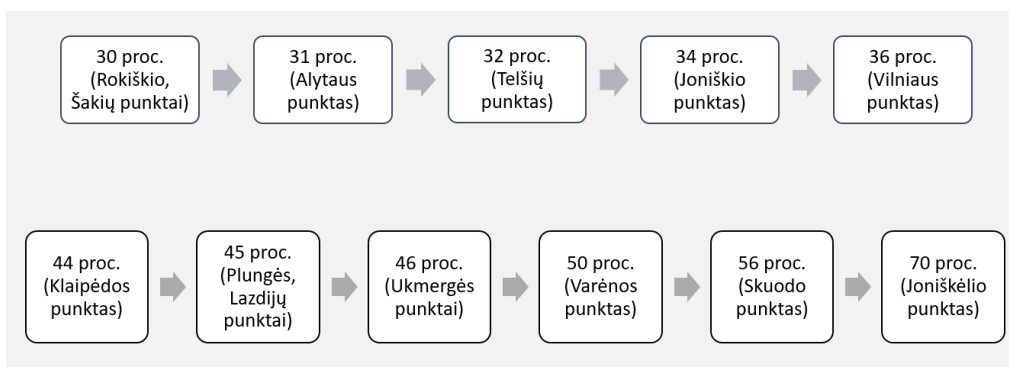
Atskirai aptartinas Šiaulių punkto tiriamųjų santykis su tarmiškiausiu B tekstu-stimulu. Daugiau kaip pusė jų (61 proc.) šį žemaitiškąjį tekstą-stimulą lokalizuoja kalbinėje gimtinėje. Manytina, kad tokie *emic* paradigmos duomenys yra užduotis *etic* tyrimų plėtrai, t. y. ateityje dar kartą galėtų būti svarstomas kalbinis šio varianto tapatumas. Tačiau atsiskleidžia dar vienas vertas dėmesio aspektas: iš pieštinių Šiaulių punkto žemėlapių – tų, kuriuose kalbinę gimtinę pagal raiškos panašumą (ar sutaptį) reikėjo susieti su giminiškomis kalbos varianto požiūriu vietovėmis, – beveik 40 proc. tiriamųjų kalbinės gimtinės raišką sutapatino su Kauno raiška. Taigi *emic* ir *etic* metodų derinimas galėtų padėti tirti tiek dialekto (ne)visavertiškumo, tiek kalbos idealų bei bendrinės kalbos vaizdinių klausimus.

Savo ruožtu tiriamųjų požiūriu netarmiškiausio, t. y. panašiausio į bendrinę kalbą, H teksto-stimulo lokalizacija vienareikšmiškai rodo vietų netarmiškumą (žr. 20 pav.).



20 pav. H teksto-stimulo lokalizacija

Absoliučiaisiais skaičiais pateikiant šių nuostatų statistiką, konstatuotina, kad 336 tiriamųjų iš 1064 H teksto-stimulo raišką asocijuoja su Vilniumi, 224 – su Kaunu. Vertinant atskirų punktų duomenis, šių vietų potencialas pritraukti netarmiškiausią tekstą, kaip ir tarmiškiausio teksto atveju, atsiskleidžia dar aiškiau. Daugiau kaip pusėje tiriamųjų punktų 30 ir daugiau procentų tiriamųjų H tekstą-stimulą lokalizuoja sostinėje (žr. 21 pav.).



21 pav. H teksto-stimulo lokalizacijos Vilniuje polinkiai

Per tokią teksto–stimulo lokalizaciją atsiskleidžias vietos „nutarminimas“ rodo sostinės ir didmiesčio apskritai poveikį paprastųjų kalbos bendruomenės narių (ne)tarmiškumo vaizdiniais. Vėlgi pridurtina, kad tiriamųjų kalbinė aplinka nėra reikšmingas veiksnys, nes tokiai percepcijai rasti vienodai palanki ir aukštaitiška, ir žemaitiška aplinka. Taigi konstatuotina, kad toks įvaizdijimas – netarmiškumą sieti su sostine – turi universalumo bruožų.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad *etic* ir *emic* diskursai iš esmės sietini priežasties ir padarinio santykiu. Paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas *iš vidaus* yra ne tik labai susijęs, bet ir veikiamas naratyvo *iš šalies (išorės)*. Tokią įžvalgą remia kuriamo vietos tarmiškumo ir tyrėjų diskursuose legitimuoto vietų tarmiškumo sąsajos.

Abiejų perceptyviosios dialektologijos tyrimų rezultatai rodo, kad vietos tarmiškumas konstruojamas operuojant tam tikra *etic* informacija: iš pieštinių žemėlapių matyti, kad tarmiškumą pritraukia tarmėtyrininkų konstatuotos tarmiškiausios vietos – geolektinės ir regiolektinės sritys.

Šią prielaidą remia ir tarmiškiausio B teksto–stimulo lokalizacija, įrodanti, kad paprastųjų kalbos bendruomenės narių tarmiškumo atpažinimas nekonfliktuoja su tyrėjo vertinimu *iš šalies*. Juk būtent vakarų aukštaičių šiauliškių plote besiformuojančio šiaurinių vakarų aukštaičių regiolekto centras yra Šiauliai, o rytų aukštaičių areale vieno iš besiformuojančių regiolektų – vakarinių rytų aukštaičių centras – Panevėžys. Taigi tarmiškiausią tekstą–stimulą šios vietovės pritraukia dėsningai.

Savo ruožtu sostinė (apskritai didmiestis) kaip nutarminios raiškos vieta (išryškėjanti iš netarmiškiausių tekstų–stimulų lokalizacijos polinkių) tiksliai koreliuoja su tradicinės tarmėtyros NORM'o refleksija.

Kol kas nežinoma, kokiais būdais naratyvo *iš vidaus* kūrėjus pasiekia naratyvai *iš išorės*. Perceptyviosios dialektologijos tyrimuose dar nėra tradicijos ir parengtų metodologinių instrumentų, kurie padėtų išsiaiškinti paprastųjų kalbos bendruomenės narių žinių, vaizdinių ir nuostatų šaltinius. Vadinasi, siekiant aiškiau nusakyti tyrėjo ir paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvo santykį, būtų tikslinga žengti dar vieną perceptyviosios dialektologijos tyrimų žingsnį – plėtoti tiriamuosius instrumentus ir tyrimų būdus, įtraukiant paprastojo kalbos bendruomenės nario refleksijas dėl jo turimų tarmiškumo žinių, nuostatų ir vaizdinių. Taigi plėtotina dar viena tarmėtyros perspektyva.

Literatūra

Aliūkaitė, Daiva 2019, Objektivusis tarmiškumas: požymiai ir vertė, *Respectus Philologicus* 35 (40), 63–91.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė 2014a, Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*. Sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 29–47.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė 2014b, Geolektų ir regioninių dialektų formavimosi ypatumai Lietuvoje, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*. Sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 257–262.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė, Agnė Čepaitienė, Laura Geržotaitė 2017, *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyvosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Blanchet, Philippe, Nigel Armstrong 2006, The Sociolinguistic Situation of ‘Contemporary Dialects of French’ in France Today: An Overview of Recent Contributions on the Dialectalisation of Standard French, *French Language Studies* 16, 251–275.

Bounds, Paulina 2015, Perceptual Regions in Poland: An Investigation of Poznań Speech Perceptions, *Journal of Linguistic Geography* 3, 34–45.

Britain, David John 2009, “Big Bright Lights” versus “Green and Pleasant Land”? The Unhelpful Dichotomy of ‘Urban’ versus ‘Rural’ in Dialectology, *Arabic Dialectology*. Eds. E Al-Wer, R de Jong, Leiden: Brill, 223–248.

Chambers, Jack K., Peter Trudgill 2004, *Dialectology*. Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press.

Cramer, Jennifer 2018, The Emic and the Etic in Perceptual Dialectology, *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Eds. Betsy E. Evans, Erica J. Benson, James N. Stanford, Cambridge: Cambridge University Press, 62–79.

Dailey-O’Cain, Jennifer 1999, The Perception of Post-Unification German Regional Speech, *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1. Ed. Dennis R. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 227–242.

Diercks, Willy 2002, Mental Maps. Linguistic–Geographic Concepts, *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 2. Eds. Daniel Long, Dennis R. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–70.

Elmentaler, Michael 2012, Dialectal Concepts of Space and Linguistic Variation, Dialectological and Folk Dialectological Concepts of Space. *Current Methods and Perspectives in Sociolinguistic Research on Dialect Change*. Eds. Sandra Hansen, Christian Schwarz, Philipp Stoeckle, Tobias Streck, Berlin/Boston: de Gruyter, 31–47.

Evans, Betsy E. 2013, “Everybody Sounds the Same”: Otherwise Overlooked Ideology in Perceptual Dialectology, *American Speech* 88 (1), 63–80.

Geržotaitė, Laura 2016, Jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminė savimonė: ribos mentaliniuose žemėlapuose, *Acta Linguistica Lithuanica* LXXIV, 121–142.

Geržotaitė, Laura 2018, Šiaulių jaunuolių kalbinė gimtinė mentaliniuose žemėlapuose, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5. Sud. Rima Bakšienė, Nadežda Morozova, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 76–101.

Geržotaitė, Laura, Danguolė Mikulėnienė 2014, Geolektų ir regiolektų formavimasis Lietuvoje: žemėlapis ir komentarai, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*. Sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: leidykla „Briedis“, XIII žemėlapis ir komentaras (sp. įklijta).

Headland, Thomas N. 1990, Introduction: A Dialogue between Kenneth Pike and Marvin Harris on Emics and Etic, *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate (Frontiers of Anthropology)*. Eds. Thomas N. Headland, Kenneth Pike, Marvin Harris, Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc., 13–27.

Hernández-Campoy, Juan Manuel 1999, Paradigmatic Complementariness in Variation Studies, *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 12, 75–88.

Iannàccaro, Gabriele, Vittorio Dell’Aquila 2001, Mapping Languages from Inside: Notes on Perceptual Dialectology, *Social & Cultural Geography* 2 (3), 265–280.

Kardelytė-Grinevičienė, Daiva 2018, Kvazistandarto variantas: jaunosios kartos aukštaitiškojo arealo atstovų požiūris, *Lietuvių kalba* 12, [1–12].

Krefeld, Thomas 2010, The Consequences of Migration and Colonialism III: New Minorities, *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*, Volume 1: *Theories and Methods. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Eds. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 468–478.

Kretzschmar, William A. Jr. 2009, *The Linguistics of Speech*, Cambridge: Cambridge University Press.

Labov, William 2006 (1966), *The Social Stratification of English in New York City*, Cambridge: Cambridge University Press.

Mikulėnienė, Danguolė 2019, Tarminių bruožų nomenklatūra ir jų vertė: nuo tarminių bruožų prie tarmiškumo žymenų, *Respectus Philologicus* 35 (40), 51–62.

Montgomery, Chris, Joan Beal 2011, Perceptual Dialectology, *Analysing Variation in English*. Eds. Warren Maguire, April McMahon, Cambridge: Cambridge University Press, 121–148.

Preston, Dennis R. 1982, Perceptual Dialectology: Mental Maps of United States Dialects from a Hawaiian Perspective, *University of Hawaii Working Papers in Linguistics* 14 (2), 5–49.

Preston, Dennis R. 1989, The Study of Folk Perceptions of Language Differences: An Historical Account, *Perceptual Dialectology: Nonlinguists’ Views of Areal Linguistics*, Dordrecht: Foris, 1–23.

Preston, Dennis R., 1999a, Introduction, *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1. Ed. Dennis R. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xl.

Preston, Dennis R. 1999b, A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety, *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1. Ed. Dennis R. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 359–373.

Preston, Dennis R. 2018, Perceptual Dialectology, *The Handbook of Dialectology (Blackwell Handbooks in Linguistics)*. Eds. Charles Boberg, John Nerbonne, Dominic Watt, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 177–203.

Schmidt, Jürgen Erich 2010, Language and Space: The Linguistic Dynamics Approach, Language and Space, *An International Handbook of Linguistic Variation*, Volume 1: *Theories and Methods. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Eds. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 201–225.

Schneider, Klaus P., Anne Barron 2008, Where Pragmatics and Dialectology Meet: Introducing Variational Pragmatics, *Variational Pragmatics: A Focus on Regional Varieties in Pluricentric Languages* [Pragmatics and Beyond New Series 178]. Eds. Klaus P. Schneider, Anne Barron, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–32.

Sibata, Takesi 1999, Consciousness of Dialect Boundaries, *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1. Ed. Dennis R. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 39–62.

Tældeman, Johan 2005, Polarisation Revisited, *Language Variation – European Perspectives: Selected Papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3)*. Ed. Frans Hinskens. Amsterdam: Benjamins, 233–248.

Trudgill, Peter 1974, *The Social Differentiation of English in Norwich*, Cambridge: Cambridge University Press.

Villena Ponsoda, Juan Andrés 2010, Community-based Investigations: From Traditional Dialect Grammar to Sociolinguistic Studies, *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*, Volume 1: *Theories and Methods*. *HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Eds. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 613–631.

Gauta: 2019-11-22

Priimta: 2019-12-30